

SHRNUTÍ ČLÁNKŮ : ČLÁNEK 4 LZPEU

„Zákaz mučení a nelidského či ponižujícího zacházení

Nikdo nesmí být mučen ani podrobován nelidskému nebo ponižujícímu zacházení či trestu.“

Obsah a působnost článku

Obsahová náplň zákazu dle Listiny vs. EÚLP

Článek 4 Listiny zakotvuje zákaz mučení a nelidského či ponižujícího zacházení anebo trestu. Podle názoru Evropského soudu pro lidská práva (ESLP) souvisí tento zákaz obsahově s respektem k lidské důstojnosti stanoveným v článku 1 EÚLP (rozsudek ESLP, *C.K. a ostatní proti Slovinsku*, C-578, ECLI:EU:C:2017:127, bod 59). Článek 4 Listiny doslova reprodukuje článek 3 EÚLP a používá stejné formulace. V rámci tohoto tématu je na místě připomenout článek 52.3 Listiny zdůrazňující, že smysl a rozsah Listiny má být stejný jako v EÚLP. Proto musí být v rámci zkoumání zmíněného zákazu v Evropské unii brána v potaz i kompletní judikatura ESLP.

Pojem mučení v evropském regionu

Zákaz mučení a nelidského či ponižujícího zacházení anebo trestu zakotvený v článku 4 Listiny pokrývá několik typů jednání, která je třeba blíže upřesnit. ESLP ve své judikatuře zavedl jako parametr pro odstupňování různých jednání zakázaných článkem 3 Úmluvy závažnost útrap způsobených oběti. Výchozí bod pro definici mučení je uveden ve věci nazývané *The Greek Case*. Dle vyjádření ESLP je „slovo mučení často užíváno k popisu nelidského zacházení, které má konkrétní účel, jako je získání informací nebo přiznání či potrestání, a obvykle vede k závažné formě nelidského zacházení“. Je však třeba upozornit, že při několika příležitostech ESLP implicitně dovodil dva prvky požadované pro to, aby určité zacházení s obětí bylo kvalifikováno jako mučení: ublížení na zdraví s dlouhodobými důsledky a jednání s konkrétním cílem (*Portu a Sarasola proti Španělsku* ze dne 13. února 2018).

Z pohledu původce se jsou mučením akty vykonávané (přímo či nepřímo) jak úředními osobami, tak jednotlivci, což ESLP opětovně potvrdil ve věci *Pretty proti Spojenému království*. ESLP rovněž vyžaduje, aby státy přijaly opatření i v případě, kdy je takové zacházení aktem fyzických osob.

Z výše uvedeného lze vyvodit, že aby určité jednání představovalo mučení, musí být přítomno několik prvků. Zaprvé musí být jednání způsobeno úmyslně a dosahovat určité závažnosti tím, že působí silnou bolest nebo utrpení (fyzické či duševní). Jinými

slovy, fyzická nebo psychologická agrese musí být silná a způsobená újma úmyslná. Zadruhé je třeba věnovat pozornost účelu, důvodu nebo cíli, pro něž je akt mučení vykonáván, což je obvykle potřeba získat rychleji určitou informaci či zastrašit nebo potrestat oběť. V souladu s pohledem Rady Evropy jsou pro kvalifikaci jednání jako mučení potřebné oba prvky.

Další jednání zakázané článkem 3 EÚLP (a tedy i článkem 4 Listiny) je nelidské a ponižující zacházení, pojmy často zaměňované, i když se nejedná o synonyma. Judikatura ESLP nevnáší do věci příliš světla, jelikož v několika rozhodnutích aplikuje oba pojmy jako jediné adjektivum, zatímco v jiných případech jsou termíny užity jako synonyma. Ve věci *Jalloh proti Německu* je však zacházení považováno za nelidské, „bylo-li předem promyšlené, trvalo po několik hodin bez přerušení a přivodilo buď skutečné ublížení na zdraví, nebo intenzivní fyzické a psychické utrpení“. Naproti tomu bude zacházení považováno za ponižující, „pokud u oběti vyvolává pocity strachu, úzkosti a méněcennosti, jež zároveň mohou narušit její morální a fyzickou odolnost [...] anebo pokud donutí oběť k jednání v rozporu s její vůlí či přesvědčením“. Rozlišujícím faktorem pro nelidské zacházení je intenzita použitých opatření, pokud nedosahuje hranice, kdy je lze považovat za mučení. U ponižujícího zacházení naopak motivace aktéra souvisí se snížením sebeúcty oběti.

Jinými slovy, „mučení“ popisuje akty větší závažnosti, úmyslně prováděné s cílem způsobit kruté a silné utrpení oběti s konkrétním účelem, zatímco „nelidské a ponižující zacházení“ se týká aktů menší závažnosti, avšak dostatečné pro způsobení pocitů ponížení u oběti v takovém rozsahu, že to má významné fyzické a duševní důsledky. Konečná právní kvalifikace jednání je úkolem ESLP, který bude muset vždy vzít v potaz další konkrétní okolnosti věci, jako jsou úmysl, délka trvání zacházení, fyzické či psychické důsledky a pohlaví, věk či zdravotní stav oběti. Seznam není vyčerpávající a některé případy dokonce vedly k odsouzení za zacházení, které nezahrnovalo fyzickou složku. Například ve věci *Mubilanzila Myeka a Kaniki Maqitunga proti Belgii* označil ESLP oddělení dítěte (tehdy pětiletého) od matky v cizí zemi jako „nelidské zacházení“ kvůli psychickým důsledkům pro dítě, které tak bylo ponecháno bez rodičovské péče.

Konečně článek 3 Listiny rovněž zakazuje nelidský či ponižující trest, jež jsou definovány Soudním dvorem jako trest snižující důstojnost osoby, proti níž je použit, čímž jde za hranice utrpení či ponížení, jež jsou určité formě trestu vlastní, např. trestu smrti či doživotního odnětí svobody.

Bezpodmínečnost a absolutnost

Je třeba si navíc povšimnout dvou specifík spjatých se zákazem vysloveným v EÚLP: bezpodmínečnost a absolutnost.

Bezpodmínečnost zákazu je zakotvena v článku 15 EÚLP. V souladu s těmito ustanoveními za žádných okolností, ani v případě války nebo jakéhokoli jiného veřejného ohrožení státní existence, nezaniká závazek chránit občany před akty představujícími mučení nebo nelidské a ponižující zacházení nebo trest.

Absolutní povaha zákazu znamená, že obsah článku 3 EÚLP nelze nijak podmiňovat,

omezovat či rušit. Ačkoli je však bezpodmínečnost výslovně uvedena v Úmluvě, absolutní povaha zákazu se odvozuje z judikatury ESLP. Sám ESLP skutečně vyslovil, že článek 3 EÚLP neumožňuje žádné výjimky. Zákaz tedy nemůže být podroben testu vyvažování zájmů oproti jiným ustanovením Úmluvy a jeho porušení nemůže být nijak ospravedlněno, a to ani chováním oběti nebo situacemi, kdy jsou v nebezpečí jiné osoby. Podle stejné argumentační linie poskytuje rovněž článek 4 Listiny absolutní ochranu, jež nepodléhá žádné výjimce či omezení, což popisuje SDEU jako „absolutní výsadu“ (C-112/00, Schmidberger, bod 80).

Význam článku 4 Listiny vznášel v Evropské unii otázky v souvislosti s rozvojem Prostoru svobody, bezpečnosti a práva a Společnou zahraniční a bezpečnostní politikou. Faktem je, že hlavními oblastmi použití jsou imigrace a azyl, kontrola a sledování hranic, opatření proti terorismu, účast na vojenských operacích a justiční spolupráce v rámci Evropského zatýkacího rozkazu. Článek 4 Listiny musí být například vykládán tak, že členské státy nesmí přemístit žadatele o azyl do státu, u kterého jsou dány vážné a opodstatněné důvody, že zde žadateli hrozí závažné riziko nelidského nebo možného ponižujícího zacházení. Stejný článek může odůvodnit odmítnutí vykonat EZR z důvodu životních podmínek panujících ve vězení určitého členského státu.

Judikatura SDEU

Evropský zatýkací rozkaz

Rozsudek Soudního dvora, Pál Aranyosi a Robert Căldăraru v. Generalstaatsanwaltschaft Bremen, věci C-404/15 a C-659/15 PPU, ECLI:EU:C:2016:198

Klíčové pojmy: řízení o předběžné otázce – policejní a justiční spolupráce v trestních věcech – rámcové rozhodnutí 2002/584/SVV – evropský zatýkací rozkaz – důvody pro odmítnutí výkonu – Listina základních práv Evropské unie – článek 4 – zákaz nelidského či ponižujícího zacházení – vězeňské podmínky ve vystavujícím členském státě

Rozsudek Soudního dvora, E.D.L, C-699/21, ECLI:EU:C:2023:295

Klíčové pojmy: povinnost loajální spolupráce – odklad výkonu evropského zatýkacího rozkazu – zákaz nelidského či ponižujícího zacházení – vážné, chronické a potenciálně nevyléčitelné onemocnění – vážné ohrožení zdraví osoby dotčené evropským zatýkacím rozkazem

Rozsudek Soudního dvora, ML, věc C-220/18 PPU, ECLI:EU:C:2018:589

Klíčové pojmy: důvody pro odmítnutí výkonu – vězeňské podmínky ve vystavujícím členském státě – rozsah přezkumu prováděného vykonávajícími justičními orgány – existence opravného prostředku ve vystavujícím členském státě – ujištění poskytnuté orgány uvedeného členského státu

Migrace a azyl

Rozsudek Soudního dvora, X., Y. a Z. v. Minister voor Immigratie en Asiel, spojené

věci C 199/12 až C 201/12, ECLI:EU:C:2013:720

Klíčové pojmy: směrnice 2004/83/ES – minimální normy týkající se podmínek přiznávání postavení uprchlíka nebo statusu podpůrné ochrany – příslušnost k určité společenské vrstvě – sexuální orientace – důvod pronásledování – pojem „akty pronásledování“ – oprávněné obavy před pronásledováním z důvodu příslušnosti k určité společenské vrstvě – dostatečně závažná jednání opravňující takovou obavu – právní úprava trestající homosexuální jednání – individuální posuzování skutečností a okolností

Rozsudek Soudního dvora, MP v. Secretary of State for the Home Department, věc C-353/16, ECLI:EU:C:2018:276.

Klíčové pojmy: směrnice 2004/83/ES – článek 2 písm. e) – podmínky pro přiznání nároku na podpůrnou ochranu – hrozba vážné újmy na psychickém zdraví žadatele v případě navrácení do země původu – osoba podrobená mučení v zemi původu

Rozsudek Soudního dvora, C.K. a další v. Republika Slovenija, věc C-578/16 PPU, ECLI:EU:C:2017:127

Klíčové pojmy: dublinský systém – přemístění závažně nemocného žadatele o azyl do státu příslušného k posouzení jeho žádosti – neexistence závažných důvodů se domnívat, že v tomto členském státě dochází k systematickým nedostatkům – povinnosti uložené členskému státu, který má provést přemístění

Rozsudek Soudního dvora, Milkiyas Addis v. Bundesrepublik Deutschland, věc C-515/17, ECLI:EU:C:2020:579

Klíčové pojmy: společná řízení pro přiznávání a odnímání statusu mezinárodní ochrany – směrnice 2013/32/EU – povinnost poskytnout žadateli o mezinárodní ochranu příležitost k osobnímu pohovoru před přijetím rozhodnutí o nepřípustnosti – porušení povinnosti během řízení v prvním stupni – důsledky

Ostatní

Rozsudek Soudního dvora, UD v. XB, věc C-393/18 PPU, ECLI:EU:C:2018:835

Klíčové pojmy: soudní spolupráce v občanských věcech – nařízení (ES) č. 2201/2003 – článek 8 odst. 1 – příslušnost ve věcech rodičovské zodpovědnosti – pojem „obvyklé bydliště dítěte“ – požadavek na fyzickou přítomnost – zadržení matky a dítěte v třetí zemi proti vůli matky – porušení základních práv matky a dítěte

Usnesení Soudního dvora, Nexans France a Nexans v. Evropská komise, věci C-65/18 P(R) a C-65/18 P(R)-P, ECLI:EU:C:2018:426

Klíčové pojmy: řízení o předběžných opatřeních – hospodářská soutěž – evropský trh s elektrickými kabely – rozhodnutí evropské komise konstatující porušení článku 101 SFEU – zveřejnění – částečné zamítnutí žádosti o důvěrné zacházení s některými informacemi obsaženými v rozhodnutí – odklad vykonatelnosti – spojitost mezi podmínkou fumus boni juris a podmínkou naléhavosti

Důležité

Článek 4 Listiny musí být vykládán společně s ostatními články kapitoly věnovanými lidské důstojnosti, jako je právo na život (článek 2), právo na nedotknutelnost (článek 3) a zákaz otroctví (článek 5). Na úvod je třeba si zapamatovat, že lidskou důstojnost považuje SDEU za obecnou právní zásadu. Veškerá práva obsažená v první kapitole Listiny také vycházejí ze zásady neporušitelnosti lidské důstojnosti.

Vztah mezi článkem 4 a 5 je například zcela zjevný v případech obchodování s lidmi. V některých případech totiž může obchodování s lidmi vést k mučení, nelidskému nebo ponižujícímu zacházení, pokud stát nejedná při ochraně obětí s náležitou péčí.

Soulad s dalšími evropskými/mezinárodními dokumenty

Článek 3 Evropské úmluvy o lidských právech.

Článek 5 Všeobecné deklarace lidských práv. A/RES/217(III) ze dne 10. prosince 1948.

Článek 7 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech. A/RES/2200(XXI) ze dne 16. prosince 1996.

Úmluva proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání. A/RES/39/46 ze dne 10. prosince 1984.

Evropská úmluva o zabránění mučení a nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání. ETS 126 ze dne 26. listopadu 1987.

Další zdroje

Nowak, Manfred a Charbord, Anne; „Článek 4 – Zákaz mučení a nelidského a ponižujícího zacházení nebo trestu“, v Peers, Steve, Hervey, Tamara, Kenner, Jeff a Ward Anglea (Eds.), *The EU Charter of Fundamental Rights (Listina základních práv EU)*, Hart, 2014, s. 61–100.

Santamaría Arinas, René, a Bolaño Piñeiro, María del Carmen, „Artículo 3. Prohibición de la tortura“, v Lasagabaster Herarte, Iñaki (Ed.), *Convenio Europeo de Derechos Humanos. Comentario sistemático*. Civitas, Thomson Reuters. 2021, s. 58–102.

Jordana, Mirentxu a Rodríguez Muñoz, Georgina; „The prohibition of torture and inhuman or degrading treatment“, v Jordana, Mirentxu (Ed.), *Respect for Human Rights in Spain. A critical analysis from an international law perspective (Dodržování lidských práv ve Španělsku. Kritická analýza z pohledu mezinárodního práva)*, Generalitat de Catalunya, 2023, s. 121–158.